

علم بدیع

نوشتہ

محمد حسین فروغی
(ذکاء الملک)

بہ اہتمام

محمد علی فروغی

و

ابوالحسن فروغی

بہ کوشش

منا علی مددی

عضو هیات علمی دانشگاه گنبد کاووس

نگار علم و ادب

- سرشناسه ————— فروغی، محمدحسین بن محمد مهدی، ۱۲۵۵-۱۳۳۵ ق.
- عنوان و نام پدیدآور ————— علم بدیع / نوشته محمدحسین فروغی (ذکا، الملک)؛ به اهتمام محمدعلی فروغی
- و ابوالحسن فروغی؛ به کوشش منا علی مددی.
- مشخصات نشر ————— اصفهان: نشر خاموش، ۱۳۹۹.
- مشخصات ظاهری ————— ۲۰۴ ص.
- شابک ————— 978-622-6942-27-0
- وضعیت فهرست نویسی ————— فیپا
- موضوع ————— فارسی -- بدیع -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
- Persian language -- *Badi' -- Early works to 20th century
- موضوع ————— فارسی -- معانی و بیان -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
- Persian language -- Rhetoric -- Early works to 20th century
- موضوع ————— بدیع -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
- Badi' -- Early works to 20th century*
- شناسه افزوده ————— فروغی، محمدعلی، ۱۲۵۴ - ۱۳۳۱.
- شناسه افزوده ————— Foroughi, M.A.
- شناسه افزوده ————— فروغی، ابوالحسن، ۱۲۶۳ - ۱۳۳۸.
- شناسه افزوده ————— علی مددی، منا، ۱۳۶۳-
- رده بندی کنگره ————— PIR۳۶۱
- رده بندی دیویی ————— ۸۴۰/۴۲
- شماره کتابشناسی ملی ————— ۶۱۳۱۲۱۶

نشر خاموش

نام کتاب:	علم بدیع
نویسنده:	محمد حسین فروغی (ذکاء الملک)
به اهتمام:	محمد علی فروغی و ابوالحسن فروغی
به کوشش:	منا علی مدنی
طرح جلد و صفحه آرایی:	مجید شمس الدین
چاپ و صحافی:	نقطه
چاپ / شمارگان:	اول ۱۳۹۹ / ۳۰۰ نسخه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴۲-۲۷-۰
قیمت:	۴۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر برای نشر خاموش محفوظ است.

ارتباط با نشر خاموش: ۰۹۱۳۱۷۸۱۹۲۰ / ۰۹۱۲۰۱۷۸۱۹۴

www.khamooshpub.ir | www.khamooshpub.com | @khamooshpubch

تهران، ولنجک، خیابان گلستان سوم، پلاک ۳، همکف

هرگونه کپی برداری، برداشت و اقتباس از تمام یا قسمتی از این اثر،

منوط به اجازه کتبی ناشر می باشد

مرکز پخش: پخش ققنوس: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، بن بست مبین، شماره ۴
تلفن: ۶۶۴۶۰۰۹۹ / ۶۶۴۰۸۶۴۰

مرکز پخش: پخش چشمه: بلوار دماوند، بعد از سه راه تهران، پارس بلوار اتحاد، اتحاد ۱۱، پلاک ۸
تلفن: ۷۷۱۴۴۸۲۱ / ۷۷۱۴۴۸۰۸ / ۷۷۷۸۸۵۰۲

فروشگاه: کتابفروشی توس: خیابان انقلاب، نیش خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸
تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷

فهرست

۱۱..... پیشگفتار

مقدمه‌ای در علم بدیع و مختصری در تاریخ بلاغت / ۱۵

۱۶..... علم بدیع

۱۹..... مختصری در تاریخ بلاغت

۲۲..... تدوین علوم بلاغی

۲۳..... تاریخ علم بلاغت در زبان فارسی

۲۵..... ۱. دوره بومی‌سازی

۲۸..... ۲. دوره شرح و تقلید

۳۰..... دوره نقد و بازنگری

۳۷..... ذکاءالملک فروغی و کتاب علم بدیع

علم بدیع / ۴۹

۵۰..... مقدمه محمدعلی ذکاءالملک و ابوالحسن فروغی بر کتاب علم بدیع

۶۰..... مقدمه در حقیقت ادبیات و اثر و خاصیت آن

۶۶..... تعریف و موضوع و فایده ادبیات

۹۷..... یادداشتی در شرح احوال چند تن از شاعران

علم بدیع / ۱۰۷

۱۰۸..... مقدمه: محسنات کلام

۱۲۴..... علم بدیع

۱۲۴.....	صنایع معنوی کلام
۱۲۴.....	تشبیه
۱۲۸.....	استعاره
۱۲۸.....	ایهام
۱۲۹.....	متضاد
۱۳۱.....	مراعات نظیر
۱۳۱.....	براعت استهلال
۱۳۳.....	حسن طلب
۱۳۵.....	اغراق
۱۳۹.....	اعداد
۱۴۰.....	تنسیق الصفات
۱۴۰.....	التفات
۱۴۲.....	حشو
۱۴۳.....	تجاهل العارف
۱۴۵.....	قلب مطلب
۱۴۸.....	مدح شبیه به ذم
۱۴۹.....	مدح موجه
۱۵۰.....	محتمل الضدين
۱۵۰.....	زشت و زیبا
۱۵۱.....	صنایع لفظی کلام
۱۵۱.....	لف و نشر
۱۵۲.....	سجع
۱۵۴.....	ترصیع
۱۵۵.....	تجنیس
۱۵۸.....	تضمین المزدوج
۱۵۹.....	اشتقاق
۱۵۹.....	مصحّف
۱۶۰.....	مقلوب
۱۶۲.....	اعنات
۱۶۳.....	حذف
۱۶۵.....	رقطاع

۱۶۵	.....	خیفاء
۱۶۶	.....	صنایع شعریه
۱۶۶	.....	انواع شعر
۱۶۶	.....	مثنوی
۱۶۷	.....	قصیده
۱۶۷	.....	غزل
۱۶۷	.....	قطعه
۱۶۸	.....	رباعی
۱۶۹	.....	دوبیتی
۱۶۹	.....	ترجیع بند
۱۶۹	.....	ترکیب بند
۱۷۰	.....	مستط
۱۷۱	.....	مخمّس
۱۷۱	.....	مستزاد
۱۷۲	.....	صنایع معنوی مخصوص به شعر
۱۷۲	.....	ارسال المثل
۱۷۳	.....	ارسال المثلین
۱۷۳	.....	حسن مطلع
۱۷۴	.....	حسن تخلّص
۱۷۵	.....	حسن مقطع
۱۷۶	.....	سؤال و جواب
۱۷۷	.....	لغز
۱۷۷	.....	معما
۱۷۸	.....	صنایع لفظی مخصوص به شعر
۱۷۸	.....	ردیف
۱۷۹	.....	قافیه
۱۷۹	.....	ذوقافیتین
۱۸۰	.....	ردّ القافیه
۱۸۰	.....	ردّ العجز علی الصدر
۱۸۱	.....	ردّ المطلع
۱۸۲	.....	ملتمّع

پیشگفتار

پس از فتح ایران به دست اعراب مسلمان که اتفاقی دوران ساز در صحنه تاریخ ایران بود و فصل جدیدی را با عنوان دوران اسلامی در کتاب تاریخ این سرزمین رقم زد، دوران قاجار بدون شک مهم‌ترین ادوار تاریخی ایران به شمار می‌آید؛ در این دوره است که ایرانیان برای نخستین بار با مفهومی تازه با عنوان مدرنیته و پدیده‌ای نوظهور با عنوان فرهنگ و تمدن مدرن غرب آشنا شدند و این آشنایی سرآغاز سلسله تحولات و انقلاب‌هایی گردید که ماهیتی کاملاً متفاوت با تمامی تاریخ گذشته این کشور داشت؛ در حقیقت از هر سوبنگری دوران قاجار دوران گذار از سنت‌های کهن ایرانی به نوشدن، مدرن شدن و تجدّد است؛ این دوران گذار، دورانی است که هنوز سنت‌های فکری گذشته در آن جاری است، اما روشنفکران و تجدّدخواهان همین سنت‌ها را به ذره‌بین نقد می‌نگرند و وجوه مختلف آن را وامی‌کاوند تا از این طریق دلایل عقب ماندگی خود نسبت به غرب مدرن را دریابند و در عین حال می‌کوشند راهی برای اصلاح آن پیدا کنند. عرصه فرهنگ، با تمامی زوایای آن، گشوده‌ترین جولانگاه این منتقدان و اصلاح طلبان است.